

SVENSKT NÄRINGSLIV

Handel och välstånd genom historien

JANUARI 2023

Rapporten är skriven av Nima Sanandaji på uppdrag av Svenskt Näringsliv. Författaren står själv för sina slutsatser och resonemang.

Innehåll

Sammanfattning	2
2020-talets början har präglats av flera kriser för global handel	2
1990–2015 lyftes en miljard ur extrem fattigdom tack vare global handel	3
Sveriges välståndsresa började när landet öppnades upp för handel	4
Handeln har funnits med människan genom historien	4
Handeln utvecklas, trots 2020-talets kriser	6
Coronapandemin bidrog till den största globala nedgången på 60 år	6
Arbetslösheten ökade och ungas inträde på arbetsmarknaden försenades	8
Coronapandemin följdes av krig i Europa	9
Handeln fortsatte att utvecklas, trots kriserna i början av 2020-talet	10
Strukturella förändringar har ökat möjligheten till tjänstehandel	11
Vad kriserna i början av 2020-talet lär oss om handeln	12
1990–2015 lyftes en miljard ur extrem fattigdom tack vare global handel	13
Den största fattigdomsminskningen i historien har skett sedan 1990	13
Fattigdomen minskade trots att befolkningen ökade – tack vare handeln	14
Sambandet mellan handel, demokrati och fred	16
Vad utvecklingen av världsfattigdomen sedan 1990 lär oss om handeln	17
Sveriges välståndsresa började när landet öppnades upp för global handel	18
Tidigare hade Sverige en låg levnadsstandard	18
Mellan 1870 och 1970 närmast tiofaldigades levnadsstandarden i Sverige	19
I Sverige fanns en ambition att växa med handeln	21
Vad Sveriges välståndsresa lär oss om handeln	22
Handeln har funnits med människan genom historien	23
Arkeologin har vidgat vår förståelse av handeln genom historien	23
Långväga handel har funnits i flera tusen år	24
Det skrivna språket utvecklades tillsammans med handeln	25
Den allra tidigaste handeln utvecklades innan den moderna människan	26
Vad den tidiga historien lär oss om handeln	26
Lärdomar från en historisk exposé av handeln	27
Referenser	29

Sammanfattning

Denna rapport syftar till att lyfta fram den viktiga roll som handeln spelar för social och ekonomisk utveckling i Sverige och omvärlden – inte bara i vår tid utan också under historiens lopp. Rapporten börjar med att beskriva åren i början av 2020-talet, som har präglats av flera kriser för handeln. Därefter görs en historisk tillbakablick till perioden mellan 1990 och 2015, då ökad global handel spelade en nyckelroll i att mer än en miljard människor lyftes ur ekonomisk fattigdom. Nästa avsnitt går tillbaka ännu mer historiskt, genom att beskriva välståndsutvecklingen i Sverige sedan år 1300 då de tidigaste estimaten för levnadsstandarden i Sverige finns. I många århundraden var Sverige ett land med låg levnadsstandard, vilket ändrades när landet öppnades upp för industrialisering och ökad handel med omvärlden.

Det sista avsnittet i rapporten lyfter fram arkeologiska fynd, för att ge en inblick i hur handeln som institution har utvecklats i mänsklighetens historia. Den moderna arkeologin finner att handeln har funnits med människan genom hela historien, samt att marknadsekonomi och internationella handelsrelationer har en flera tusen år lång historia. Dessa perspektiv lyfts sällan fram i samhällsdiskussionen, eftersom rapporter om ekonomin tenderar att fokusera på det som ligger nära vår samtid. Genom att förstå historien kan vi dock bättre förstå vår nutid, och det är en viktig insikt från aktuell forskning att handeln har funnits med människan genom hela vår historia. Att handeln är länkad till social och ekonomisk utveckling, fredliga relationer och demokratisering är förvisso tydligt om vi riktar blickarna mot vår samtid – men det blir ännu tydligare utifrån ett historiskt perspektiv. En historisk tillbakablick är värdefull, eftersom det sätter de nutida och framtida utmaningarna – och möjligheterna – med handeln i perspektiv. Handeln har inte alltid varit frivillig eller fredlig, och det räcker med att tänka på vikingarna eller slavhandeln för att inse det, men så länge den varit baserad på ömsesidig frivillighet har den bidragit till mänskliga framsteg på många områden.

2020-talets början har präglats av flera kriser för global handel

Den internationella handeln präglades av flera kriser i början av 2020-talet. Årtiondet började med Storbritanniens utträde ur EU, vilket påverkade svenska företags möjligheter att importera och exportera till en viktig handelspartner. Under 2020 upplevde världsekonomin den största ekonomiska nedgången på

60 år, i samband med coronapandemin.¹ Pandemin ledde till att många blev sjuka eller rentav miste livet, samt även till att handelns värdekedjor rubbades. En av de främsta effekterna var ökad arbetslöshet runtom i världen, framför allt bland unga.

I början av februari 2022 förklarade Folkhälsomyndigheten att de flesta begränsningar som hade införts för att minska spridningen av coronaviruset skulle tas bort. I slutet av samma månad utbröt dock en ny kris för den globala handeln, genom Rysslands invasion av grannlandet Ukraina. Kriget i Ukraina är inte bara en humanitär kris, utan leder till ytterligare störningar av den globala handeln, med stigande inflation och livsmedelspriser som följd. FN:s Agenda 2030 för hållbar utveckling lyfter fram ”internationell handel som en motor för inkluderande ekonomisk tillväxt och fattigdomsminskning”.² Kriserna för handeln under 2020-talets början har mycket riktigt medfört lägre levnadsstandard, högre arbetslöshet och högre priser för livsmedel. Det är en viktig påminnelse om den centrala roll som handeln spelar för social och ekonomisk utveckling.

Även under krisåren fortsatte dock handeln att utvecklas. Handel med vacciner och medicinteknisk utrustning spelade en avgörande roll i att bekämpa coronaepidemin. Redan innan pandemin fanns en trend med ökad tjänsteexport, och under pandemin blev det vanligare med distansarbete av folkhälsoskäl. I takt med att många organisationer vände sig vid distansarbete, ökade ytterligare möjligheten att köpa och sälja tjänster över gränserna. Den redan existerande trenden med distansarbete vidareutvecklades ytterligare, vilket främjar internationell tjänstehandel.

1990–2015 lyftes en miljard ur extrem fattigdom tack vare global handel

I en tid präglad av kriser för handeln kan det finnas skäl att blicka tillbaka i historien och dra lärdom av den roll som handel tidigare har spelat för samhällsutvecklingen. För inte så länge sedan, år 1990, levde hela 36 procent av världsbefolkningen i extrem fattigdom. Då fanns en oro för att den framtida befolkningsutvecklingen skulle leda till att flera miljarder människor skulle födas in i fattigdom. Mellan 1990 och 2015 ökade världens befolkning med två miljarder människor, främst i länder med en låg nivå av ekonomisk utveckling. Samtidigt minskade andelen som levde i extrem fattigdom till 10 procent av världens befolkning, då mer än en miljard personer lyftes ur den extrema fattigdomen. Antalet personer som räknas till den globala medelklassen nästan trefaldigades. Fler barn fick möjlighet att gå i skolan och mödradödligheten minskade.³

¹ Världsbanken, world development indicators. Global BNP/capita sjönk med 4,3 procent under 2020 jämfört med 2019. I Sverige minskade den ekonomiska produktionen per invånare med 3,6 procent, det vill säga effekten var lite lägre än i omvärlden.

² FN:s konferens för handel och utveckling (UNCTAD), egen översättning till svenska.

³ FN (2015); World development indicators.

Den stora fattigdomsminskningen kunde äga rum samtidigt som världsbefolkningen ökade, mycket tack vare att utvecklingsländerna integrerades i den globala handeln.⁴ Sedan andra världskrigets slut har fler och fler länder öppnat sina ekonomier för handel med omvärlden, samt blivit demokratiska. Enligt forskningslitteraturen finns ett samband där demokratiska länder som handlar med varandra ofta har fredliga relationer.⁵

Sveriges välståndsresa började när landet öppnades upp för handel

En historisk tillbakablick är också värdefull för att förstå hur Sverige blev ett samhälle där medborgarna i allmänhet har god levnadsstandard. Mellan 1300 och 1800 steg levnadsstandarden i Sverige endast långsamt, från låga nivåer. Det var först under 1800-talet, när Sverige öppnades upp för handel med omvärlden, som välståndet började växa påtagligt.

Mellan 1870 och 1970 ökade levnadsstandarden i Sverige med närmast en faktor tio, vilket var den snabbaste ekonomiska utvecklingen i Europa.⁶ Innan dess hade Sverige varit ett land med betydande fattigdom, och många emigrerade till framför allt USA för att söka ett bättre liv.⁷ Den snabba utvecklingen i Sverige blev möjlig eftersom det fanns en vision om att växa genom handel med omvärlden – Anders Chydenius bok *Den nationale winsten* lyfte fram vinsterna med att handla med omvärlden redan 1765, flera år innan Adam Smiths mer kända bok *Nationernas välstånd* publicerades i Storbritannien.⁸

Handeln har funnits med människan genom historien

Under senare tid har historisk forskning om handeln utvecklats, och arkeologisk forskning finner spår av handel genom hela den moderna människans historia.⁹ Nya arkeologiska fynd visar att de allra äldsta tecknen på primitiv handel faktiskt är äldre än den moderna människan.¹⁰ Handelsutbyte har funnits med människan genom historien, vilket ger perspektiv på den viktiga roll som handeln spelar för mänsklig utveckling i vår tid.

4 Världsbanken och Världshandelsorganisationen (2015).

5 Mousseau, Hegre & O'neal (2003); Polachek & Seiglie (2007); Lee & Pyun (2016).

6 Historiska BNP per capita data från Madison Project Database.

7 Erlandsson (1925).

8 Wikipedia, *Den nationale winsten*.

9 Crawford (1978); Tykot (2002); Howard (2012); Schmandt-Besserat (2014). Handel syftar till frivilliga ekonomiska transaktioner mellan folk, företag och länder. Särskilt tidigare i historien har även handel som varit allt annat än frivillig och fredlig förekommit. Denna rapport handlar om den frivilliga handelns utveckling.

10 Tollefson (2018); Douglas (2020). De allra äldsta tecknen på primitiv handel är 300 000 år gamla, jämfört med den moderna människan som utvecklades för ungefär 200 000 år sedan.

Analyser om ekonomi och utbyte fokuserar av naturliga skäl typiskt på utvecklingen under senare år, men det finns också skäl att rikta blicken bakåt. Den historiska lärdomen är att handeln ständigt utvecklas och finns med som en viktig del av mänsklig utveckling. En positiv vision om hur handeln kan bidra till att lösa framtidsutmaningarna behövs också i vår tid, och därför är det viktigt att påminnas om sambandet mellan handel och social, ekonomisk och teknologisk utveckling genom historien.

Handeln utvecklas, trots 2020-talets kriser

2020-talets början präglades av flera kriser för den globala handeln, med minskad levnadsstandard, höjd arbetslöshet och ökad inflation som följd. Trots kriserna fortsatte dock handeln att utvecklas, till exempel genom omställningen till distansarbete, vilket främjar export av tjänster över gränserna. En viktig lärdom är att det finns en nära koppling mellan handeln och samhällsutvecklingen, då störningar i den globala handeln har stora effekter på till exempel livsmedelsförsörjningen och ungas möjligheter till etablering på arbetsmarknaden.

Coronapandemin bidrog till den största globala nedgången på 60 år

I början av 2020-talet skedde Storbritanniens utträde ur Europeiska unionen, vilket präglade svenska företags möjligheter att importera och exportera till en viktig handelspartner. Det var en kris för handeln i Sverige, som snart följdes av coronapandemin som spred sig globalt. Många blev sjuka och en del miste livet i denna pandemi, som också ledde till att internationella resor försvårades samt att många arbetade hemifrån eller permitterades.¹¹

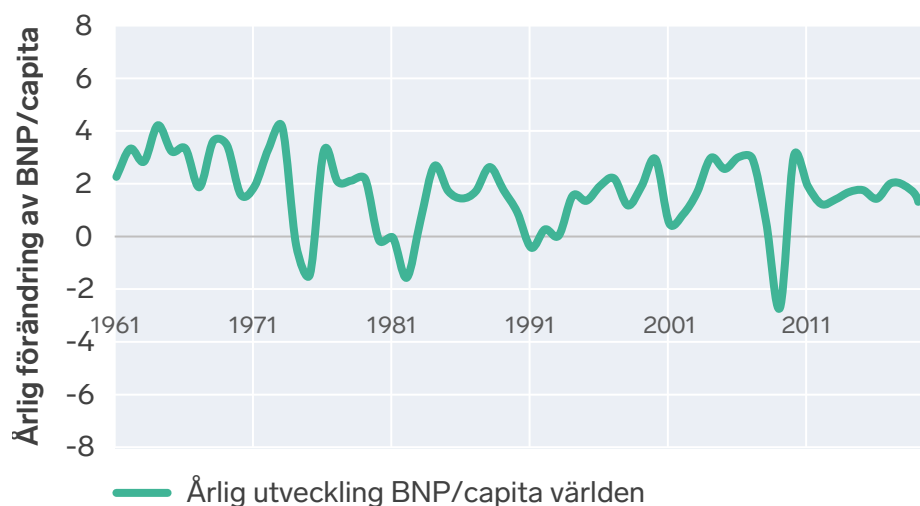
I juni 2020 publicerades en rapport av Världsbanken som slog fast att coronapandemin lett till en nedgång i global ekonomisk aktivitet, då sjukdomen och restriktionerna som infördes för att motverka den ledde till störningar i globala värdekedjor. Krisen bedömdes av Världsbanken vara på väg att leda till den främsta globala ekonomiska nedgången sedan andra världskriget.¹² Världsbankens data över hur global ekonomisk aktivitet har utvecklats över tid sträcker sig inte ända tillbaka till andra världskriget, utan börjar år 1961. I figur 1 visas hur global BNP per capita (producerat ekonomiskt värde per invånare i världen) har utvecklats sedan början av 1960-talet. Som syns i figuren ledde coronapandemin till den största nedgången i global BNP per capita under hela perioden – nivån sjönk med 4,3 procent under 2020 jämfört med 2019.

¹¹ Se fördjupning om pandemins effekter på Sveriges ekonomi i Ekholm m.fl. (2022), samt Akkaya m.fl. (2020).

¹² Världsbanken (2020), se även UN News (2020).

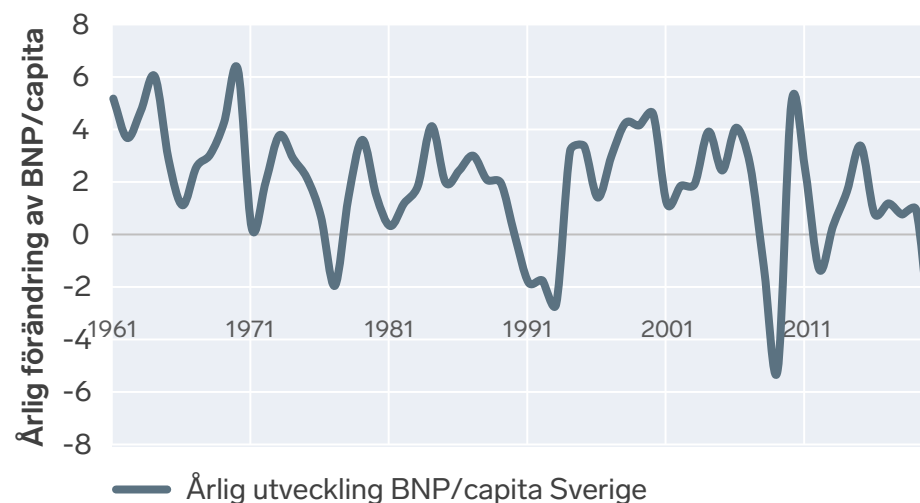
Figur 2 visar samma utveckling för Sveriges del. Under 2020 minskade nivån av ekonomisk aktivitet per invånare med 3,6 procent i Sverige jämfört med föregående år. För Sveriges del var coronakrisen den näst största ekonomiska nedgången under perioden, då den ekonomiska aktiviteten sjönk ännu mer i samband med den globala finanskrisen. Som Statistiska centralbyrån (SCB) har lyft fram i en publikation, klarade den svenska ekonomin sig förhållandevis bra igenom coronapandemin. Redan under andra halvåret 2021 var aktiviteten i svensk ekonomi högre än innan pandemin, vilket är en starkare återhämtning än i många andra delar av världen.¹³ Den svenska ekonomin klarade sig sammanfattningsvis relativt väl under coronapandemin, men det blev ändå en betydande chock för ekonomin eftersom globala värdekedjor rubbades.

Figur 1. Globalt ledde covid-19 till den främsta nedgången i ekonomisk aktivitet senaste 60 åren

Källa: World development indicators, Världsbanken

Figur 2. Covid-19 bidrog till den näst största nedgången i svensk ekonomi, de senaste 60 åren

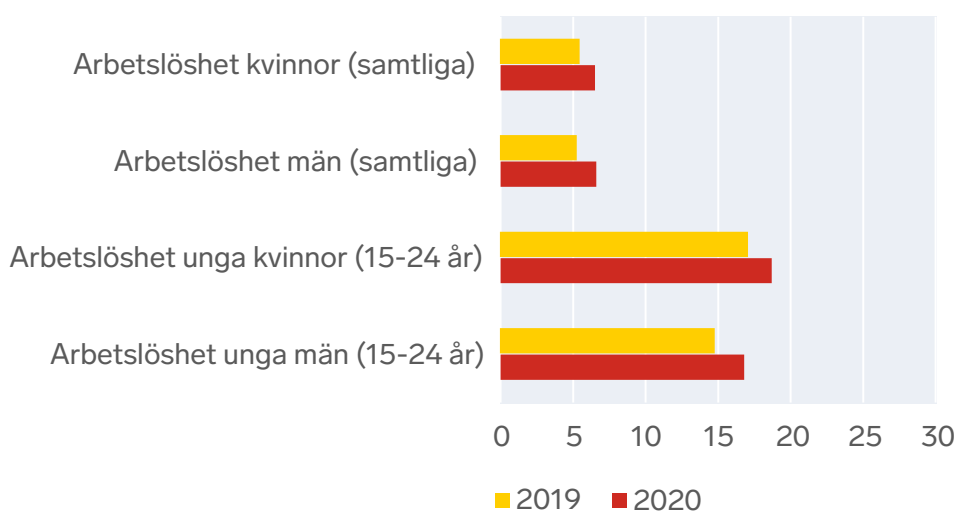
Källa: World development indicators, Världsbanken

¹³ SCB (2022).

Arbetslösheten ökade och ungas inträde på arbetsmarknaden försenades

Den sammanlagda effekten av coronapandemin blev en lågkonjunktur med arbetslöshet som följd. Störningarna i handeln, och restriktionerna som infördes, ledde till att företagen fick betydande ekonomiska problem, vilket i sin tur ledde till att många arbetstillfällen försvann.¹⁴ Figur 3 visar förändringen av arbetslösheten globalt. Ett framträdande mönster är att pandemin försenade ungas inträde på arbetsmarknaden, och därför ökade särskilt ungdomsarbetslösheten. Globalt ökade arbetslösheten med 1,6 procentenheter bland unga kvinnor och med 2 procentenheter bland unga män, enligt Världsbankens data. I figur 4 visas motsvarande förändringar av arbetslösheten i Sverige. I Sverige ökade arbetslösheten under 2020 med 3,1 procentenheter hos unga kvinnor och med 4,6 procentenheter bland unga män, jämfört med föregående år.¹⁵

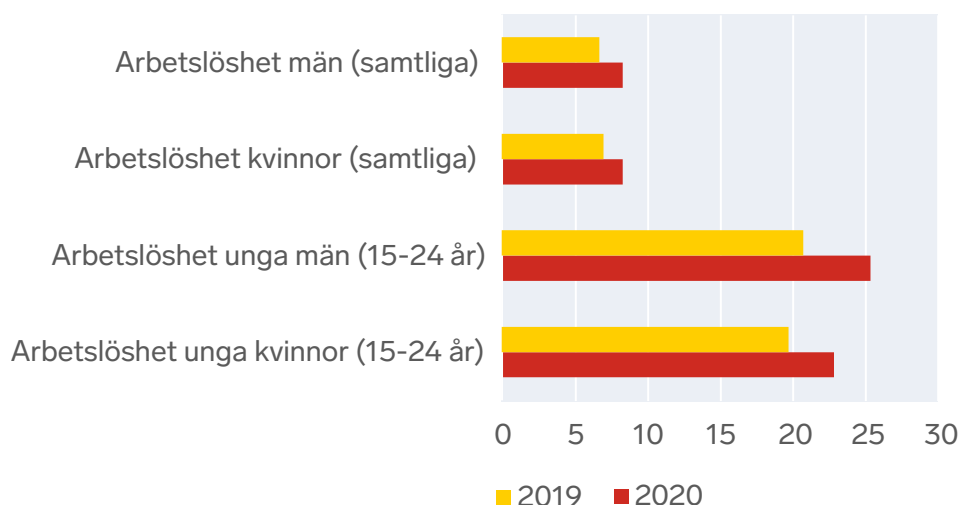
Figur 3. Global arbetslöshet steg i samband med covid-19 epidemin

Källa: World development indicators, Världsbanken. ILO modellering av arbetslösheten

¹⁴ Se till exempel Pew Research Center (2020) om utvecklingen av arbetslösheten i USA i samband med pandemin, och SCB (2021) som beskriver effekterna på arbetslösheten i Sverige.

¹⁵ Se fördjupning av hur krisen inverkar på ungas möjligheter till arbete i FN statistik (2022), se även FN (2021). I många utvecklingsländer är en stor del av befolkningen egenanställda, utan formella anställningar. Den data som visas i figur 3, kring global arbetslöshet, är baserat på de modelleringar som International Labour Organization, ILO, genomför för arbetsmarknaden i de olika länderna i världen, där hänsyn tas till hur arbetsmarknaden ser ut i utvecklingsländerna.

Figur 4. Arbetslösheten i Sverige ökade också i samband med covid-19 epidemin

Källa: World development indicators, Världsbanken. ILO modellering av arbetslösheten

Coronapandemin följdes av krig i Europa

Den 3 februari 2022 tillkännagav Folkhälsomyndigheten att de flesta begränsningar som hade införts för att minska spridningen av covid-19 skulle tas bort.¹⁶ I Sverige och även globalt såg många fram emot en återhämtning efter pandemin. Den 24 februari 2022 utbröt dock en ny kris, i och med Rysslands invasion av grannlandet Ukraina. Kriget utvecklades till en humanitär kris samt hade också andra betydande effekter. Omfattande sanktioner infördes mellan omvärlden och Ryssland, och många internationella företag stängde ned sina verksamheter i Ryssland.¹⁷ Kriget och sanktionerna berörde direkt de cirka 500 svenska företag som vid krigets början hade verksamhet i Ryssland, samt även de cirka 100 svenska företagen med verksamhet i Ukraina.¹⁸

I samband med kriget steg inflationen i världen betydligt; särskilt ökade priserna på varor som olja, gas, livsmedel och gödningsmedel, vilka i stor utsträckning exporteras av Ryssland och Ukraina.¹⁹ De ökade priserna påverkade företag och konsumenter i utvecklade ekonomier som Sverige, men slog särskilt hårt mot konsumenterna i länder som till exempel Egypten – där priset på bröd steg kraftigt i och med att 80 procent av veteimporten tidigare hade kommit från just Ryssland och Ukraina. Stigande priser på bröd ledde till upplopp i Egypten samt flertalet andra låginkomsttagarländer.²⁰ Många såg i början av år 2022 fram emot en återhämtning från coronakrisen, men i stället kom en ny global kris som påverkade företag och konsumenter runtom i världen.

¹⁶ Folkhälsomyndigheten (2022).

¹⁷ CBS News (2022).

¹⁸ Se till exempel Näringsdepartementet & Utrikesdepartementet (2022).

¹⁹ The Economist (2022); Europeiska centralbanken (2022).

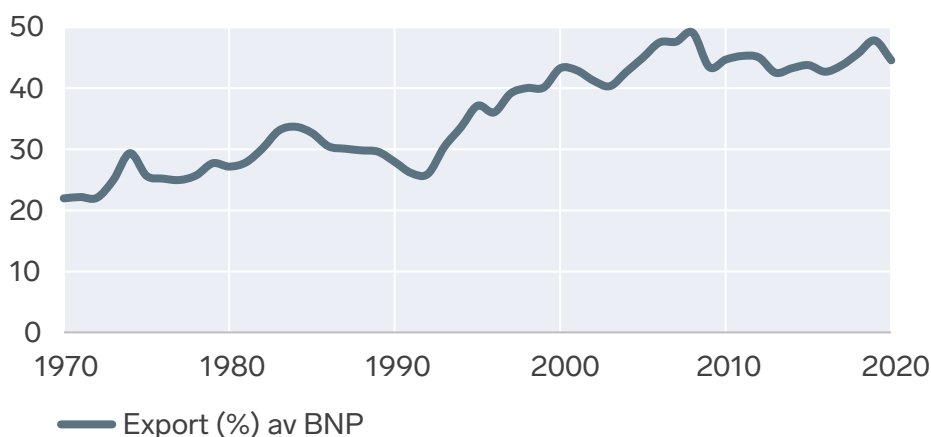
²⁰ The Guardian (2022), se även Scientific American (2022).

Handeln fortsatte att utvecklas, trots kriserna i början av 2020-talet

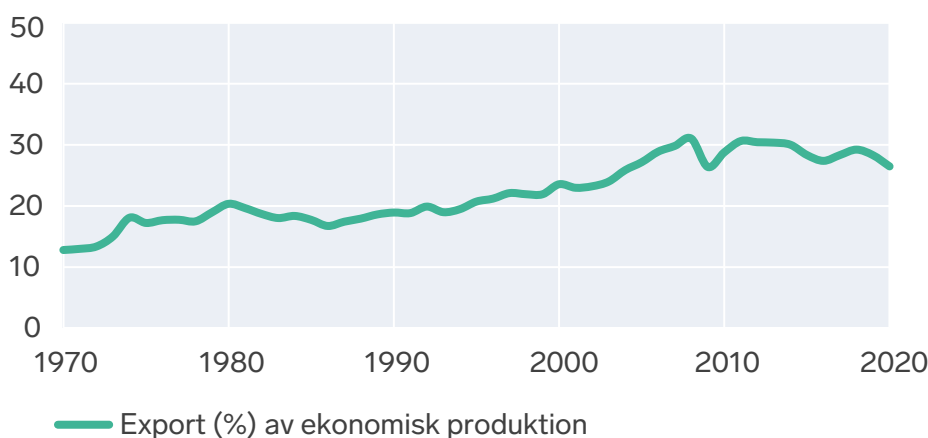
Även under kriserna i början av 2020-talet fortsatte dock handeln att utvecklas. Handel med vacciner och medicinteknisk utrustning över gränserna spelade som exempel en avgörande roll i att bekämpa coronaepidemin. Med lite längre horisont kan vi se att handeln utvecklats starkt i Sverige över det senaste halvsekle, men har stagnerat något under senare tid. Ett sätt att se på handelns roll, är att mäta exporten och importen som andel av den samlade ekonomiska produktionen. Volymen av handeln är inte densamma som bidraget till ekonomin. När en bil exporteras från Sverige så har till exempel samtidigt insatsvaror köpts in från andra länder till produktionen av bilen. Bidraget till svensk BNP är det förädlingsvärde som adderats till bilen från produktionen i Sverige, inte hela bilens värde.

Att studera hur stor volymen av handeln är som andel av BNP ger samtidigt en bra förståelse för handelns roll i ekonomin. Figur 5 visar exporten och importen som andel av Sveriges BNP, över tid. År 1970 uppgick exporten och importen till vardera 22 procent av Sveriges samlade ekonomiska produktion. Handeln ökade gradvis under de kommande årtiondena, och år 2008 uppgick exporten till 49 procent av Sveriges BNP, medan importen stod för 43 procent. I samband med finanskrisen sjönk andelen av ekonomin som handlades med. Nivåerna återhämtades till ungefär samma nivåer som 2008 under 2019, men sjönk därefter igen året därpå på grund av coronapandemin. I figur 6 visas samma utveckling av handeln, i hela världen. År 1970 uppgick exporten och importen vardera till 13 procent av världens ekonomiska produktion. Nivåerna ökade till cirka 30 procent av global BNP under 2008, och har stabiliserats lite under denna nivå sedan dess. Den framträdande bilden är att handeln, i Sverige liksom omvärlden, nådde en topp år 2008 och sedan föll något i samband med finanskrisen och efter det har varit relativt stabil.

Figur 5. Export som andel (%) av Sveriges BNP över tid

Källa: World development indicators, Världsbanken

Figur 6. Export som andel (%) av världens ekonomiska produktion

Källa: World development indicators, Världsbanken

Strukturella förändringar har ökat möjligheten till tjänstehandel

Om man ser på utvecklingen som illustreras i figurerna 5 och 6, kan en enkel tolkning vara att handeln, relativt den samlade globala ekonomin, nådde en topp under 2008 och sedan dess har haft en stagnerande utveckling. I själva verket har dock en viktig strukturell förändring skett, då digitalisering – samt skiftet mot distansarbete i samband med coronaepidemin – har banat väg för ökad tjänstehandel över gränserna. Det återstår att se, men det är sannolikt att mer tjänstehandel framöver kommer att leda till att andelen av ekonomin som handlas över gränserna åter kommer att öka – i Sverige liksom globalt.

Som den berömde nationalekonomen Joseph Schumpeter förklarade redan 1942 bygger mycket av den långsiktiga utvecklingen i en marknadsekonomi på att gamla strukturer utmanas och ibland rentav förstörs. Genom denna ”kreativa förstörelse” frigörs resurser för nya och bättre lösningar.²¹ Ett exempel är att coronapandemin har gjort distansarbete mer vanligt. Även efter pandemin fortsätter många arbetsgivare, i de branscher där detta upplevs vara en bra lösning, att erbjuda medarbetarna möjligheten att delvis arbeta på distans. Det leder till att de anställda sparar tid på resorna till och från jobbet, vilket dessutom är bra för miljön. Det kanske viktigaste när företagen ställer om sina rutiner för att i större utsträckning anpassa sig till distansarbete, är att det ökar möjligheterna till att köpa och sälja tjänster över gränserna. Detta är en del av en större långsiktig trend, där teknologiska innovationer har gjort handeln med tjänster över gränserna enklare.

Forskarna Saurabh Mishra, Ishani Tewari och Siavash Toosi visar i en studie att internationaliseringen av tjänster har varit en viktig drivkraft i den ekonomiska utvecklingen under senare tid.²² Christina Tay, en annan forskare, lyfter fram att informationstekniken har spelat en avgörande roll för den globala handeln med tjänster. Då mängden data som kan överföras har ökat över tid, har även tjänster

²¹ Schumpeter (1942).

²² Mishra, Tewari & Toosi (2020).

som utbildning börjat levereras digitalt, vilket gjort att de kan levereras över gränserna. En större användning av internet och gradvis ökade möjligheter till dataöverföring har spelat en nyckelroll i handeln med specialiserade tjänster över gränserna.²³ Tjänsteexporten har ökat över tid, och även exporten av varor sker i ökad utsträckning i kombination med försäljningen av tjänster.

Genom att räkna bort värdet av insatsvaror och tjänster som exportföretagen köper in, går det att beräkna exportens förädlingsvärde – som redan år 2019 uppgick till ungefär 50 procent av det förädlingsvärde som finns i den samlade exporten från Sverige.²⁴ När återhämtningen sker från kriser, tar tillväxten ibland en annan form än tidigare. Detta syns även i svensk välfärd. Före coronakrisen hade flera företag börjat erbjuda distansvård i Sverige, men det fanns ett motstånd mot detta nya sätt att leverera vårdtjänster på. Krisen skapade behov av att konsultera läkare på avstånd, för att minska risken för smittspridning, och den nya lösningen med läkarbesök på distans som redan hade sett viss användning kunde växa. De ökade möjligheterna till distansarbete påverkar förutsättningarna för leverans av vårdtjänster inom Sverige, men den sannolikt främsta effekten är att det banar väg för ökad tjänstehandel mellan länder. Det är sannolikt början på en långsiktig förändring, som innebär att tjänstehandels roll i global ekonomi fortsätter att växa.

Vad kriserna i början av 2020-talet lär oss om handeln

Det finns flera viktiga lärdomar från 2020-talets kriser. De störningar i den globala handeln som coronapandemin och kriget i Ukraina har medfört har haft betydande effekter på samhällsutvecklingen. Som resultat av kriserna har levnadsstandarden minskat, i Sverige liksom globalt, medan arbetslösheten har ökat och inflationstryck har skapats. Särskilt de ungas inträde på arbetsmarknaden har försenats. Inflationsstrycket som kriget i Ukraina bidrar till drabbar hushåll runt om i världen, så också i Sverige. Effekten är särskilt stor i länder som Egypten där många får svårt att ha råd med bröd när priset på vete ökar. FN:s Agenda 2030 för hållbar utveckling lyfter fram ”internationell handel som en motor för inkluderande ekonomisk tillväxt och fattigdomsminskning, och ett viktigt medel för att uppnå målen för hållbar utveckling”.²⁵ Mycket riktigt ser vi att störningar av handeln leder till att ekonomisk tillväxt och fattigdomsminskning undermineras. Samtidigt fortsätter handeln att utvecklas även under 2020-talets början, genom ökade möjligheter till distansarbete och tjänstehandel över gränserna.

Efter en beskrivning av kriserna för den globala handeln i närtid, kommer denna skrift att vidareutveckla perspektiven genom att undersöka de lärdomar vi kan dra från handel och mänsklig utveckling under tidigare historiska perioder. Förhoppningen är att denna historiska exposé ska bidra till en ökad förståelse för hur handeln historiskt varit förbunden med mänsklig utveckling.

²³ Tay (2020).

²⁴ Flam (2021), s. 23.

²⁵ FN:s konferens för handel och utveckling (UNCTAD), egen översättning till svenska.

1990–2015 lyftes en miljard ur extrem fattigdom tack vare global handel

Tidigare utgick FN från målet att andelen som levde i extrem fattigdom i världen skulle halveras mellan 1990 och 2015. När målet formulerades var många oroliga för att utvecklingen skulle gå åt andra hållet. I själva verket minskade dock den extrema fattigdomen i världen med två tredjedelar, delvis tack vare att fler länder integrerades i den globala handeln. Den främsta fattigdomsminskningen i mänsklig-
hetens historia blev möjlig under denna period, till stor del tack vare ökad handel.

Den största fattigdomsminskningen i historien har skett sedan 1990

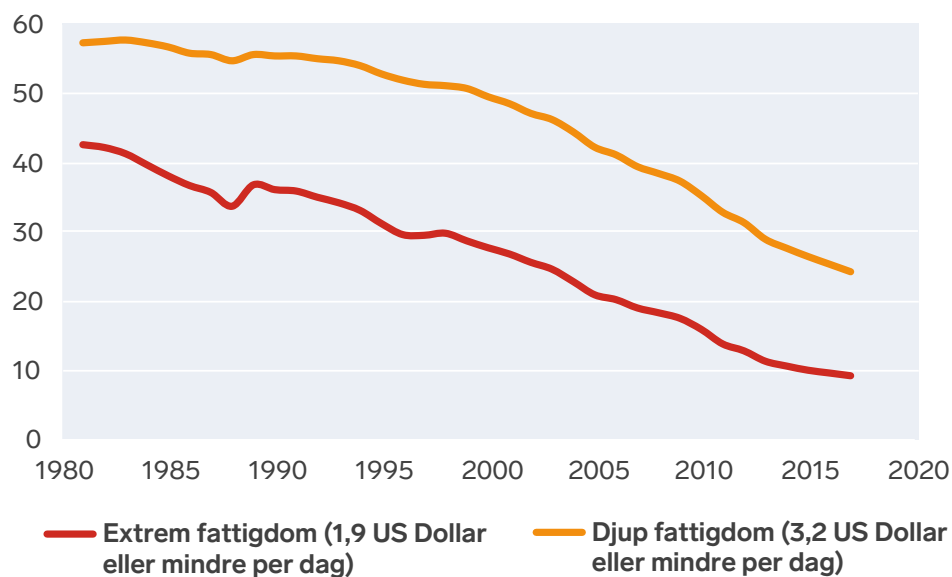
År 1990 levde hela 36 procent av världsbefolkningen i extrem fattigdom, medan en betydande befolkningsökning var på väg. Mellan 1990 och 2015 ökade världens befolkning från 5,3 till 7,3 miljarder människor. Invånarantalet i de mer ekonomiskt utvecklade delarna av världen ökade marginellt. I stället skedde nästan hela befolkningstillväxten i de mindre ekonomiskt utvecklade delarna.²⁶ Trots att befolkningen växte med två miljarder minskade dock den extrema fattigdomen tack vare en stark ekonomisk utveckling i många av världens fattigare länder. I figur 7 visas andelen av världens befolkning som lever i extrem fattigdom, respektive i djup fattigdom. Nivån som var 36 procent år 1990 minskade till 10 procent år 2015. Den extrema fattigdomen minskade alltså med två tredjedelar – utvecklingen överträffade FN:s målsättning om att halvera den extrema fattigdomen.

Antalet som levde i extrem fattigdom minskade från 1,9 miljarder år 1990 till 836 miljoner år 2015. Mer än en miljard personer lyftes därmed ur extrem fattigdom, vilket är den största fattigdomsminskningen i mänsklighetens historia. Denna unika utveckling sammanföll med flera andra viktiga förändringar. Antalet personer som räknas till den globala medelklassen (och alltså lever på motsvarande mer än

26 FN:s befolkningsdatabas.

4 amerikanska dollar per dag) nästan trefaldigades. Antalet barn som inte gick i skolan minskade från 100 miljoner år 2000 till 57 miljoner år 2015, då framför allt flickor fick ökade möjligheter till utbildning. Dödligheten bland barn under fem års ålder nästan halverades efter 1990 och mödradödligheten minskade också med nära hälften.²⁷

Figur 7. Andel (%) av världens befolkning i djup fattigdom och extrem fattigdom

Källa: World development indicators, Världsbanken. Priserna är köpkraftsjusterade, anges i 2011 års US Dollarkurs.

Fattigdomen minskade trots att befolkningen ökade – tack vare handeln

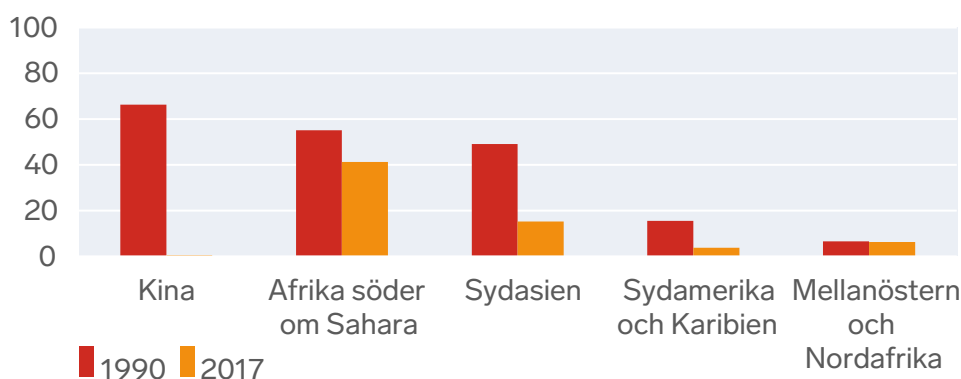
Världsbanken och Världshandelsorganisationen (WTO) publicerade år 2015 en gemensam studie om den roll som handeln hade spelat i att minska världsfattigdomen. I rapporten står: "Människor mäter värdet av handel utifrån i vilken utsträckning det ger bättre försörjning, genom högre inkomster, större valmöjligheter och en mer hållbar framtid, bland andra fördelar. För de extremt fattiga som lever på mindre än \$1,25 per dag, är det centrala värdet av handel dess potential att hjälpa till att omvandla deras och deras familjers liv. På så sätt råder ingen tvekan om att integrationen av globala marknader genom handel har varit ett avgörande bidrag till fattigdomsbekämpningen. Antalet personer som lever i extrem fattigdom runtom i världen har minskat med cirka en miljard sedan 1990. Utan ett växande deltagande av utvecklingsländer i internationell handel, och fortsatta ansträngningar för att sänka hinder för marknadsintegration, är det svårt att se hur denna

²⁷ Förenta nationerna (2015).

minskning kunde ha uppnåtts”.²⁸ Ökad internationell handel identifierades alltså som den mekanism som gjorde fattigdomsminskningen i världen möjlig.

I figur 8 visas andelen av befolkningen i olika delar av världen som levde i extrem fattigdom år 1990 respektive 2017, medan figur 9 visar motsvarande siffror för djup fattigdom. Något som kan överraska läsare i dag är att den del av världen som hade allra mest fattigdom för tre årtionden sedan inte var Afrika söder om Sahara, utan Kina. År 1990 levde hela 90 procent av Kinas befolkning i djup fattigdom och två tredjedelar av landets invånare levde i extrem fattigdom. Det är faktiskt något högre nivåer än i Afrika söder om Sahara. Kina genomgick dock en omvandling från en planekonomisk modell med omfattande fattigdom, till en mer marknadsbaserad ekonomi med handel med omvärlden. Andelen som lever i djup fattigdom i landet minskade från 90 till 5 procent mellan 1990 och 2016. Minskningen av landets extremt fattiga var ännu mer dramatisk – från 66 till 0,5 procent under samma period. Även i Sydamerika och Karibien, samt i Sydasiens, skedde en betydande minskning av fattigdomen. Afrika söder om Sahara har haft en mindre påtaglig minskning av andelen som lever i extrem fattigdom, men även i denna del av världen har nivån minskat.

Figur 8. Utvecklingen av extrem fattigdom
(andelen som lever på 1,9 US Dollar eller mindre per dag)

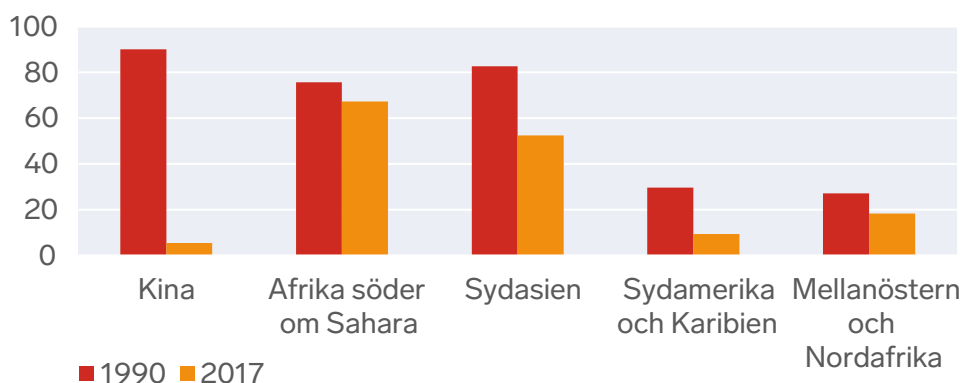
Källa: World development indicators, Världsbanken. Priserna är köpkraftsjusterade och anges i 2011 års dollarkurs. För Kina anges senaste data för 2016 och för Sydasiens senaste data för 2014.

Under 2022 publicerades en rapport i samverkan mellan Världsbanken samt den kinesiska myndigheten DRC, som forskar om internationell utveckling. Rapporten studerar hur det kommer sig att antalet personer som lever i extrem fattigdom har minskat med nära 800 miljoner över de senaste fyra årtiondena. Slutsatsen är att utvecklingen förklaras av att landet öppnats upp för företagande och internationell

²⁸ Världsbanken och Världshandelsorganisationen (2015), s. 7, egen översättning. Referensen från 2015 anger \$1,25 per dag som nivån av extrem fattigdom, medan figur 7 anger \$1,9 per dag. Gränsen för extrem fattigdom definierades ursprungligen år 1990 som att leva på 1 amerikansk dollar per dag, höjdes till 1,25 amerikanska dollar per dag år 2005, och i slutet av 2015 höjdes nivån ytterligare till 1,9 amerikanska dollar per dag. Se Världsbankens blogg om hur dessa förändringar har skett för att reflektera effekten av inflationen.

handel, att ökade offentliga resurser i samband med tillväxten har satts in för regional utveckling i underutvecklade regioner (bland annat utbyggnad av infrastruktur) samt att ökat stöd har gått till hushåll med begränsade ekonomiska resurser.²⁹

Figur 9. Utvecklingen av DJUP fattigdom
(andelen som lever på 3,2 US Dollar eller mindre per dag)

Källa: World development indicators, Världsbanken. Priserna är köpkraftsjusterade och anges i 2011 års dollarkurs. För Kina anges senaste data för 2016 och för Sydasien senaste data för 2014.

Sambandet mellan handel, demokrati och fred

Krig förekommer även i vår tid, vilket inte minst aktualiserats av Rysslands invasion av Ukraina. Samtidigt har perioden sedan andra världskrigets slut varit relativt fredlig, samtidigt som antalet demokratiska länder i världen har ökat. En fråga som många forskare har studerat är ifall det finns ett samband mellan handel, demokrati och fred. Många studier har skrivits i ämnet, och de pekar på att ett samband existerar – men att det är komplext. Forskarna Michael Mousseau, Håvard Hegre och John O’Neal skriver i en studie att idén om den liberala freden – att demokratiska länder som handlar med varandra tenderar att skapa fredliga relationer – har varit ett av de starkaste sambanden i studier av internationella relationer. Men det är inte enkla samband som alltid gäller. Baserat på en genomgång av konflikter mellan åren 1885 och 1992 drar de slutsatsen att handel mellan länder är en faktor som påtagligt ökar sannolikheten för fred. Ett framträdande samband är att demokratiska länder där invånarna åtnjuter en god levnadsstandard har fredliga relationer med varandra. Forskarna menar att för att stärka fredliga relationer, behöver global handel och tillväxt uppmuntras samtidigt som demokratiska institutioner stärks.³⁰

De två forskarna Solomon Polachek och Carlos Seiglie skriver i ett kapitel i *Handbook of Defense Economics* att länder som handlar med varandra kan specialisera sig på att producera det som de är komparativt bättre på, och köpa in det som andra är komparativt bättre på att tillverka. När länders ekonomier på detta sätt

²⁹ Världsbanken och DRC (2022).

³⁰ Mousseau, Hegre & O’Neal (2003).

blir beroende av varandra, skapas en kostnad för politiska konflikter som hämmar handeln. Det finns stöd för denna teori i vår samtid, då länder som har mer handel med varandra också mycket riktigt samverkar mer och har färre konflikter. Forskarna menar att det faktum att demokratiska länder handlar mer med varandra i sig är en förklaring till varför demokratier är fredligare.³¹

Ekonomerna Jong-Wha Lee och Ju Hyun Pyun studerar i en studie publicerad i *Review of Development Economics* relationen mellan de olika länder som finns i världen och förekomsten av konflikter, under perioden mellan 1950 och 2000. Deras data visar att en ökning av handelsberoendet i betydande avseende främjar fredliga relationer. Dessutom visar de att länder som är öppnare för global handel är betydligt mer sannolika att ha fredliga relationer.³² Samtidigt är det också tydligt att sambandet är komplext. Medan det finns ett samband mellan handel, fredliga relationer och demokrati, är handeln i sig ingen garanti för demokratisering.

Vad utvecklingen av världsfattigdomen sedan 1990 lär oss om handeln

En lärdom av den utveckling som skedde mellan 1990 och 2015 är att global handel kan vara en viktig mekanism för ökat välbefinnande och minskad fattigdom, samt att ökade handelsrelationer kan bidra till demokratisering och fred. För att stärka fredliga relationer, behöver global handel och tillväxt uppmuntras samtidigt som demokratiska institutioner stärks. I nästa avsnitt görs en historisk tillbakablick över hur Sverige blev ett land med hög levnadsstandard. Det var i andra halvan av 1800-talet som Sverige började resan mot en öppen ekonomi som handlade med omvärlden, vilket lade grunden för det moderna välbefinnandet och sammanföll med demokratiseringen. Även i Sverige finns en tydlig historisk länk mellan samhällsutvecklingen och handeln, vilket kan vara värt att påminnas om.

³¹ Polachek & Seiglie (2007).

³² Lee & Pyun (2016).

Sveriges välståndsresa började när landet öppnades upp för global handel

Levnadsstandarden för den genomsnittliga invånaren i Sverige förändrades bara marginellt mellan år 1300 och 1800. Det var först omkring andra halvan av 1800-talet som omfattande reformer infördes för att öppna upp landet för internationell handel, och välståndsutvecklingen tog fart. Mellan 1870 och 1970 ökade det reala välståndet per invånare i Sverige med en faktor tio – den starkaste tillväxten bland samtliga europeiska länder.

Tidigare hade Sverige en låg levnadsstandard

I dag är Sverige ett av världens rikare länder, med en hög levnadsstandard bland befolkningen. Utvecklingen mot hög levnadsstandard har dock skett de senaste cirka 200 åren, och om vi tittar längre tillbaka i historien såg det annorlunda ut. År 1300 befann sig Sverige i Folkungatiden och de flesta invånare var självförsörjande jordbrukare, skogsbrukare och fiskare. Enligt Madisonprojektet, som sammanställer historiska data över ekonomisk utveckling, motsvarade den svenska ekonomiska produktionen per invånare då bara 12 300 kronor per år i 2019 års penningvärde, vilket motsvarar mindre än 3 procent av de moderna inkomsterna i Sverige. Om vi snabbspolar 500 år framåt i tiden från år 1300 till år 1800, hade nivån endast ökat till 14 800 kronor per år i dagens penningvärde. Det är först under 1800-talet som Sverige i en mer påtaglig utsträckning tar steget in i den globala handeln, och landet industrialiseras med fokus på tillverkning av varor för export, vilket möjliggör en större specialisering inom ekonomin.

Figur 10 visar nivån av BNP per capita i Sverige historiskt. Det framträdande mönstret är att nivån av ekonomisk utveckling var relativt oförändrad genom århundradena, fram tills slutet av 1800-talet då en snabb tillväxt inleddes. Genom ökad handel kunde den svenska ekonomin gå mot en högre nivå av specialisering, vilket gradvis möjliggjorde rörelsen mot en betydligt högre levnadsstandard. Boken *Kommers – Historiska*

handelsformer i Norden under 1700- och 1800-talen, lyfter fram betydelsen av handeln för ökad specialisering. Under 1700- och 1800-talen växte ökad gross-handel fram i Europa, vilket ledde till att lokala och regionala ekonomier knöts till varandra. Grunden lades därmed till arbetsdelning och specialisering, även mellan länder och världsdelar. Handelsnätverken möjliggjorde ökad nivå av specialisering i ekonomin, vilket banade väg för industrialiseringen.³³

Mellan 1870 och 1970 närmast tiofaldigades levnadsstandarden i Sverige

När väl Sverige industrialiserades gick det dock fort och landet slog tillväxtrekord i Europa under de 100 år som följde efter 1870. År 1870 är det första året för vilket det finns tillförlitliga data över BNP per capita för flera europeiska länder. Figur 11 visar nivån av BNP per capita i olika europeiska länder – dels för år 1870, dels för 1970.

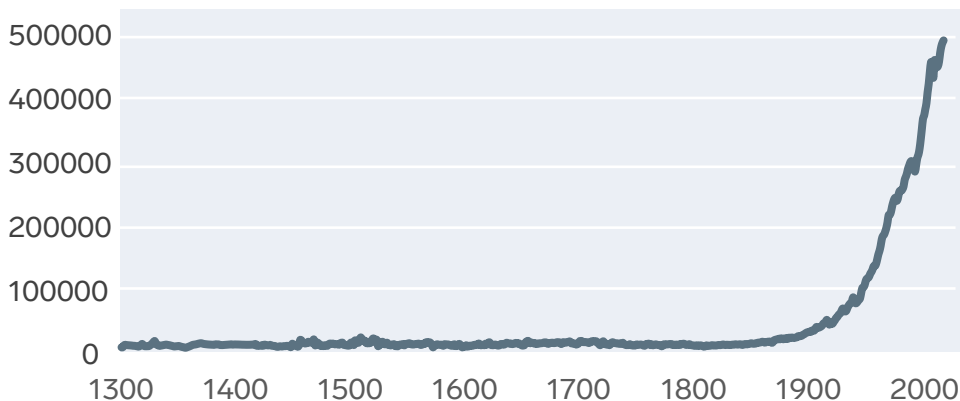
De blåa staplarna i figuren visar nivån av BNP per capita i respektive land år 1870, medan de orangea staplarna visar nivån år 1970. De blåa och orangea staplarna ska läsas av mot den vänstra axeln, som visar BNP per capita uttryckt i 2011 års amerikanska dollar, per invånare och år. Länderna är rankade i figuren så att de länder som är längst till vänster är de som har haft störst relativ ökning i den reala levnadsstandarden under denna hundraårsperiod. Sverige som är längst till höger har alltså haft allra högst välbefinnandeutveckling. Den gråa linjen visar den relativa utvecklingen av den reala levnadsstandarden per invånare, under hundraårsperioden, och ska läsas av mot den högra axeln. För Sverige är den gråa linjen nära nivå 10, vilket innebär att levnadsstandarden närmast var 10 gånger högre för den genomsnittliga invånaren i landet år 1970 jämfört med 1870. För Storbritannien (UK) är nivån ungefär 3, vilket reflekterar att den genomsnittliga invånarens levnadsstandard år 1970 var ungefär 3 gånger så hög som den hade varit 100 år tidigare – något som beror på att Storbritannien tidigt industrialiserades. Som kan ses gick Sverige under denna period om Storbritannien i levnadsstandard per invånare, från att ha varit långt efter till att faktiskt nå höga nivåer.

Som framgår i figuren skedde en exceptionell välbefinnandeutveckling i Sverige under dessa hundra år, då produktionen per invånare nästan tiodubblades. Det var den snabbaste utvecklingen i Europa. Efter den svenska välbefinnandeutvecklingen följde Finland, Schweiz, Norge och Danmark – länder med liknande klimat och liknande kultur med fokus på ihärdighet och arbete. Även om Schweiz inte ligger i Norden, har landet tydliga likheter med de nordiska länderna sett till både kultur och geografi.³⁴

³³ Nyberg (2010), s. 8-9.

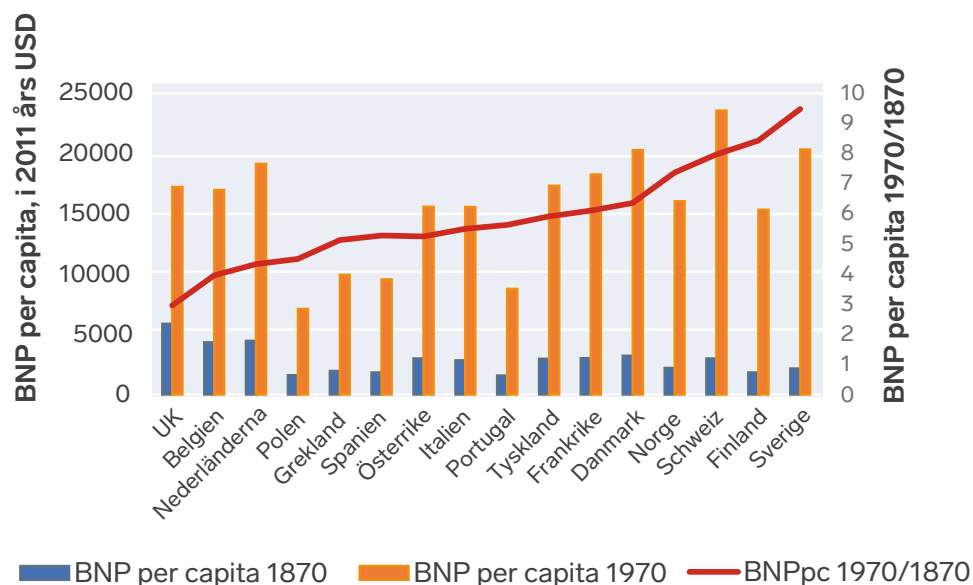
³⁴ Se fördjupning om hur Sverige och andra nordiska länder historiskt, som anpassning till det kalla klimatet och spritt privat äganderätt, utvecklade unikt starka normer kring arbete och det egna ansvaret i Sanandaji och Heller-Sahlström (2022).

Figur 10. Historisk BNP/capita i Sverige
(omräknad till SEK per år och invånare, 2019 års fast prisnivå)

Källor: Historiska BNP per capita data från Madison Project Database (MPD) 2020

Figur 11. Västlandsutvecklingen mellan 1870 och 1970

Källor: Historiska BNP per capita data från Madison Project Database (MPD) 2020. Den grå linjen som matchas med siffrorna till höger om figuren, visar hur mycket större BNP per capita var 1970 som andel av nivån 1870.

Fram till 1800-talets slut var Sverige ett förhållandevis fattigt land. Många gick hungriga och en stor del av Sveriges befolkning emigrerade till USA i hopp om ett bättre liv. Det var en kombination av fattigdom och äventyrlust som drev de svenska migranterna.³⁵ I Sverige växte befolkningen samtidigt som dåligt väder bidrog till missväxt. Läget förvärrades av flera sjukdomspandemier. De som i Sverige

³⁵ Erlandsson (1925), s. 120.

arbetade för andra människor inom jordbruket kunde i USA äga och driva sin egen gård. Även de växande industrierna i USA lockade. Därför sålde många sina egendomar och köpte biljetter till segelfartygen som gick över Atlanten. Mellan 1851 och 1910 lämnade totalt cirka 1 170 000 personer Sverige, varav 949 000 sökte sig till USA. Det är höga siffror, med tanke på att Sverige hade knappt 3,5 miljoner invånare år 1850. Statistiska centralbyrån (SCB) uppskattar att ungefär 20 procent av männen och 15 procent av kvinnorna som föddes under andra halvan av 1800-talet lämnade landet.³⁶ Den omfattande utvandringen skapade oro, och en vilja att reformera Sverige.

I Sverige fanns en ambition att växa med handeln

För att vända utvandringen genomfördes en av Sveriges mest inflytelserika utredningar, Emigrationsutredningen. Utredningen lyfte fram behovet av att stimulera handeln med omvärlden, och modernisera Sverige genom att bland annat bygga ut infrastrukturen och införa allmän rösträtt, så att landet skulle bli mer lockande att bo kvar i.³⁷ Många olika reformer infördes i Sverige under 1800-talet och början av 1900-talet, till exempel stärkt äganderätt och näringsfrihetsförordningen. Sverige utvecklades mot en marknadsbaserad ekonomi. Enligt nationalekonomen Johan Myhrman låg dessa institutionella förändringar bakom den snabba industrialiseringsprocessen som inleddes under 1870-talet.³⁸

Det var inte en slump att Sverige på kort tid lyckades väl med att utvecklas mot en avancerad marknadsekonomi som integrerades i den globala handeln. En förståelse hade skapats i samhället för behovet av dessa förändringar, och denna intellektuella förståelse var en nödvändig förutsättning för de reformer som genomfördes. Många tror i dag att Adam Smith, den skotske nationalekonomen och moralfilosofen, var först med att intellektuellt förklara fördelarna med global handel och fritt företagande i Europa. I själva verket var finlandssvenska Anders Chydenius, känd för sitt arbete som gav Sverige världens första tryckfrihetsordning, lite före Adam Smith med att lägga fram argumenten för fritt ekonomiskt utbyte. Chydenius viktigaste skrift är *Den nationale winsten* från 1765, som handlar om ekonomisk liberalisering, i vilken han presenterar en teori som påminner om Adam Smiths teori om marknadens osynliga hand. Adam Smiths bok *Nationernas välstånd* utkom dock först 1776.³⁹ Visionen om att handla mer med omvärlden, så att allmänhetens levnadsstandard kunde öka, fanns i Sverige – och denna vision spelade en viktig roll i utvecklingen.

³⁶ SCB (2013).

³⁷ Sundbärg (1913).

³⁸ Myhrman (1994).

³⁹ Wikipedia, *Den nationale winsten*.

Vad Sveriges välståndsresa lär oss om handeln

Ett framträdande mönster är att välståndsutvecklingen i Sverige var tätt förbunden med integrering i den globala handeln. I det fattiga Sverige fanns en ambition om att utvecklas mot en företagsam ekonomi som specialiserade sig på handel med omvärlden, och i samband med att denna ambition realiserades skedde en betydande välståndsutveckling. En lärdom för vår tid är att en vision om handelns framtid i sig är betydelsefull för samhällsutvecklingen.

Handeln har funnits med människan genom historien

I modern tid har arkeologisk forskning utökat vår förståelse av handelns roll i historien. Storskalig handel över stora avstånd tog form redan för 3 000 år sedan, i samband med att skriftspråket utvecklades och gjorde handelskontakter och diplomatiska avtal som främjade handeln möjliga. Arkeologer har kartlagt småskalig handel redan under stenåldern, och gradvis har man funnit att spåren av den allra första handeln går ännu längre tillbaka historiskt än vad man tidigare har trott. Faktum är att de allra första tecknen på handel är 300 000 år gamla, vilket kan jämföras med den moderna människan som utvecklades för ungefär 200 000 år sedan. Det visar sig alltså att den allra tidigaste handeln faktiskt är äldre än den moderna människan, vilket är en viktig insikt för att förstå varför handeln spelar en så viktig roll i mänskliga samhällen.

Arkeologin har vidgat vår förståelse av handeln genom historien

Under senare tid har arkeologiska framsteg gradvis ökat förståelsen för marknads-ekonomins historia. Arkeologer har grävt fram lertavlor från gamla civilisationer och uttolkat vad som stått skrivet på dem. Ofta innehåller de information kopplad till handel och är till exempel kvitton, kontrakt och bokföring. Det skrivna ordet användes också för religiösa syften, offentlig administration och forskning. På gamla lertavlor från hettiterna finns till exempel ofta marknadspriser nedtecknade, samt olika lagar och regleringar som styrde handeln.⁴⁰ Att skriftspråkets utveckling skedde i nära relation till handeln framträder också bland sumererna, som ofta lyfts fram som den civilisation som först utvecklade skriftspråket.⁴¹

Sumererna var föregångarna till något senare civilisationer som Babylon och Assyrien, i vilka världens första marknadsbaserade ekonomier utvecklades. Arkeologer har med tiden lärt sig att förstå de urgamla språk som de tidiga lertavlorna skrevs på. Astronomerna i Babylon skrev både ned hur stjärnorna rörde sig

⁴⁰ Howard (2012), s. 22.

⁴¹ Ibid, s. 30.

och hur marknadspriserna för viktiga jordbruksvaror ändrades månad för månad.⁴² De nederländska historikerna Robartus Johannes van der Spek och Kees Mandemakers har konstaterat att ”det nu verkar stå bortom allt tvivel att marknadsmekanismer var en viktig del av den babyloniska ekonomin”.⁴³ Gradvis spred sig företagande som koncept från Mellanöstern till Grekland och Cypern, och därefter vidare i Europa.

Långväga handel har funnits i flera tusen år

Ett exempel på arkeologiska fynd som fördjupat kunskapen om handelns historia är Ulu Burun-vraket (se fotot nedan), döpt efter den plats vid Turkiets medelhavskust där vraket upptäcktes. Fartyget sjönk för ungefär 3 300 år sedan, och forskare har sedan 1980-talet lagt stor möda på att analysera detta unika fynd. Sammanlagt har mer än 20 000 dykningar genomförts för att hämta upp artefakter från det 15 meter långa och 5 meter breda fartyget. Till att börja med är det intressant att fartyget hade kapacitet att frakta så mycket som 20 ton. Forskare har lyckats bärga 17 ton av de varor som fanns ombord när fartyget sjönk.

Vad var lasten i detta antika fartyg? Det skeppet innehöll mest var koppartackor, som utgjorde 10 ton av fartygets totala last. En isotopanalys gör det möjligt att i efterhand studera vilken del av världen som denna koppar härstammade från. Den visar att koppartackorna har närliggande Cypern som ursprungsland. Näst mest vanligt var tenntackor. Tenn och koppar är de två metaller som tillsammans används för att skapa brons. Isotopanalys av tenntackorna visar att vissa av dem kom från Taurusbergen, i nuvarande Turkiet. Andra tenntackor kom från antingen Afghanistan eller ett område i närheten av Afghanistan. Många av de tenntackor som hade fraktats ända därifrån var uppdelade i mindre bitar, vilket tyder på att de inte köptes från gruvan direkt utan från mellanhänder. I fartyget fanns även aromatiskt material från terpentinträd, och analys av dess pollen visar att det kom från dagens Israel. Utöver det fanns även kärll från Cypern med olika varor som olivolja och granatäpple i, samt flera hundra kilo färgat glas.⁴⁴

En lärdom från detta unika fartyg är att handel mellan platser som Cypern, Turkiet, Israel och ända bort till Afghanistan förekom redan för flera tusen år sedan. Även senare i historien finns det belägg för att handeln skedde över långa geografiska avstånd. Under romartiden var till exempel redan Sidenvägen, både över land och vatten, en etablerad institution. Varor som producerades i romarriket nådde tack vare detta omfattande handelsnätverk Mellanöstern och därifrån Kina och Indien. Romarna importerade själva bland annat silke från Kina.⁴⁵ Under vikingatiden importerades siden till Norden från Centralasien, östromerska riket och Kina.⁴⁶

⁴² Sanandaji (2018).

⁴³ van Der Spek, R.J. & K. Mandemakers (2003).

⁴⁴ World History Encyclopedia, Uluburun Shipwreck.

⁴⁵ McLaughlin (2010).

⁴⁶ Vedeler (2014).

Figur 13. En rekonstruktion av *Ulu Burun*-vraket.

Det skrivna språket utvecklades tillsammans med handeln

Under ungefär samma period som de första tecknen på långväga handel syns, utvecklades skriftspråket så att kontrakt kunde skrivas – dels mellan handlare, dels mellan olika stater. För ungefär 3 500 år sedan utvecklades alfabetet i området omkring dagens Libanon. Det blev möjligt att producera avancerade kontrakt och avtal. Som resultat växte den första storskaliga handeln mellan olika länder fram.⁴⁷ För knappt 3 300 år sedan, vid den tid då Ulu Burun-skeppet sjönk, tecknades det första kända diplomatiska avtalet mellan två stater. Detta avtal finns bevarat än i dag. Det var Egypten och hittiterna som tecknade ett fredsavtal, efter en dispyt om handelsstaden Kadesh, i nuvarande Syrien. Som en del av detta avtal kom de två rikena överens om att inleda handel med varandra.⁴⁸

⁴⁷ Schmandt-Besserat (2014).

⁴⁸ World History Encyclopedia, Kadesh.

Den allra tidigaste handeln utvecklades innan den moderna människan

Arkeologiska fynd runtom i världen pekar tydligt på att handeln, i liten skala, utvecklades redan under stenåldern.⁴⁹ En genomgång av människans evolutionära historia, som publicerades av den vetenskapliga tidskriften *New Scientist* år 2020, lyfter fram arkeologiska rön om den allra första indikationen på tidig handel. Det var ungefär 300 000 år sedan i östra Afrika som föregångarna till den moderna människan utvecklade systematisk produktion av stenverktyg, i stenbrott – och fraktade vissa stenar många kilometer till där de bearbetades.⁵⁰

I en studie som publicerats i den vetenskapliga journalen *Nature*, skriver Jeff Tollefson om de nya fynden som visar på att avancerat beteende bland tidiga människor kom förvånansvärt tidigt under stenåldern. I artikeln står följande om fynden från Olgorgesailie i östra Afrika: ”Bevis som samlats in på platser i bassängen tyder på att tidiga människor genomgick en serie djupgående förändringar någon gång för ungefär 320 000 år sedan. De övergav enkla handyxor till förmån för mindre och mer avancerade blad tillverkade av obsidian och andra material som erhållits från avlägsna källor. Den förändringen tyder på att de tidiga människorna som bodde där hade utvecklat ett handelsnätverk – vilket är ett bevis på växande sofistikerat beteende.”⁵¹ Det intressanta i sammanhanget är att den moderna människan anses ha uppkommit för ungefär 200 000 till 150 000 år sedan.⁵² Den första handeln utvecklades alltså av den moderna människans föregångare, och den moderna människan växte fram i en värld där handeln i sin tidigaste form redan hade utvecklats.

Vad den tidiga historien lär oss om handeln

Den moderna arkeologin har upptäckt att handeln har en längre historia än vad man tidigare har trott. Internationell handel med många ton i frakt skedde redan för 3 000 år sedan. Redan under stenåldern fanns tidig handel, och de första bevisen för primitiv handel är faktiskt betydligt äldre än den moderna människan. Att den moderna människan utvecklades i en värld där primitiv handel redan fanns utvecklad, är en värdefull insikt för att förstå hur betydelsefull handeln är i våra moderna samhällen.

49 Se till exempel forskning om handeln med den vulkaniska stenen obsidian, under stenåldern. Crawford (1978); Tykot (2002).

50 Douglas (2020).

51 Tollefson (2018), egen översättning till svenska.

52 Douglas (2020).

Lärdomar från en historisk exposé av handeln

Syftet med denna rapport är att lyfta blickarna och se handelns roll inte bara i vår närtid, utan också i ett längre historiskt perspektiv. Rapporten har börjat med en diskussion om vår närtid, som präglats av flera kriser för handeln, för att därefter se på handelns roll i att minska världsfattigdomen med en miljard personer sedan 1990. Nästa avsnitt går tillbaka ännu mer historiskt, genom att beskriva välståndsutvecklingen i Sverige sedan år 1300 då de tidigaste estimaten för levnadsstandarden i Sverige finns. Till sist har en sammanfattning gjorts av nya arkeologiska fynd, som visar att handeln har funnits med i hela mänsklighetens historia.

Det finns flera läxor att lära från dessa olika episoder. I vår närtid har de första åren av 2020-talet präglats av ett flertal kriser för den globala handeln, vilket har resulterat i ökad arbetslöshet och inflation samt särskilt påverkat situationen för de fattiga i världen. Det är i linje med FN:s Agenda 2030 för hållbar utveckling som lyfter fram ”internationell handel som en motor för inkluderande ekonomisk tillväxt och fattigdomsminskning, och ett viktigt medel för att uppnå målen för hållbar utveckling”.⁵³ Samtidigt fortsätter handeln att utvecklas även under 2020-talets början, genom ökade möjligheter till distansarbete och tjänstehandel över gränserna. Den berömda nationalekonomen Joseph Schumpeter förklarade redan under 1940-talet bygger mycket av den långsiktiga utvecklingen i en marknadsekonomi på att gamla strukturer utmanas och ibland rentav förstörs. Genom denna ”kreativa förstörelse” frigörs resurser för nya och bättre lösningar.⁵⁴ Även i tider av kris utvecklas handeln.

Om vi riktar blickarna mot den utveckling som har skett sedan 1990, ser vi en period då en miljard personer har lyfts ur extrem fattigdom, samtidigt som världsbefolkningen växte kraftigt – särskilt i länder som tidigare hade omfattande fattigdom. Lärdomen är att global handel kan vara en viktig mekanism för ökat välstånd och minskad fattigdom, samt att ökade handelsrelationer kan bidra till demokratisering och fred. För att stärka fredliga relationer, behöver global handel och tillväxt uppmuntras samtidigt som demokratiska institutioner stärks.

⁵³ FN:s konferens för handel och utveckling (UNCTAD), egen översättning till svenska.

⁵⁴ Schumpeter (1942).

Det tredje avsnittet har fokuserat på välståndsutvecklingen i Sverige, sedan år 1300 då de första historiska data över levnadsstandarden finns. Under de kommande 500 åren hade Sverige dels låg levnadsstandard, dels en stagnerande utveckling. Det är först under 1800-talets mitt, när Sverige börjar integreras i den globala handeln, som industrialisering och välståndsutvecklingen tar fart. Mellan 1870 och 1970 närmast tiofaldigades levnadsstandarden i Sverige, den snabbaste tillväxten i hela Europa. Det framträdande mönstret är att välståndsutvecklingen i Sverige var tätt förbunden med integrering i den globala handeln. I det fattiga Sverige fanns en ambition om att utvecklas mot en företagsam ekonomi som specialiserade sig på handel med omvärlden, och i samband med att denna ambition realiserades skedde en betydande välståndsutveckling. Att ha en vision om handelns framtid är i sig viktigt och betydelsefullt för samhällsutvecklingen.

Rapporten avslutas med att se på den moderna arkeologins fynd, som har utökat vår förståelse av handelns roll i historien. Storskalig handel över gränserna tog form redan för 3 000 år sedan, i samband med att skriftspråket utvecklades och gjorde handelskontakter och diplomatiska avtal som främjade handeln möjliga. Arkeologer har kartlagt primitiv handel redan under stenåldern – och det visar sig att den allra tidigaste handeln faktiskt är äldre än den moderna människan. De första moderna människorna utvecklades i en värld där primitiv handel redan fanns utvecklad, vilket är en värdefull insikt för att förstå handelns roll i samhällsutvecklingen.

Handel, välstånd, fattigdomsminskning, teknologiska framsteg och fredliga relationer hör samman. Det är inte bara något som gäller för en viss period av historien, utan ett samband som löper genom hela människans historia. I ett historiskt perspektiv är det samtidigt viktigt att hålla i minnet att handeln inte alltid har varit frivillig och fredlig – det har också funnits inslag av kolonialism och slavhandel. Dessa former av ofrivillig handel har medfört betydande problem i världen, genom historien. Så länge handeln har varit baserad på ömsesidig frivillighet har den bidragit till mänskliga framsteg på många områden.

Handeln är en helt avgörande institution i det moderna Sverige, men också i andra samhällen som har funnits historiskt. Detta långsiktiga perspektiv på handelns roll är relevant för att förstå framtida utmaningar och möjligheter. För att förstå vår samtid, och vara rustade för framtiden, finns skäl att rikta blickarna mot det förgångna och de läxor som finns från historien. Förhoppningsvis kan denna skrift, som skiljer sig från traditionella rapporter eftersom fokus inte bara är på vår nutid, stimulera till en ökad förståelse för varför handel och mänsklig utveckling hör så tätt samman. Sambandet mellan handel och mänsklig utveckling är nämligen något som inte bara utmärker vår tid, utan har löpt som en röd tråd genom människans historia.

Referenser

Akkaya, Y., C.-J. Belfrage, V. Corbo & P. Di Casola (2020). "BNP-utvecklingen i Sverige relativt omvärlden i spåren av covid-19", Ekonomiska kommentarer, Sveriges Riksbank, Nr 5 2020, 12 juni.

CBS News (2022). "Russia's war in Ukraine has driven 10 million people to flee from their homes", 2022-03-21.

Crawford, H. (1978). "The mechanics of the obsidian trade: a suggestion", *Antiquity* 52;205:129-132.

Douglas, K. (red.) (2020). "Our human history – How one species walked upright and conquered the world", *New Scientist Essential Guide* No. 4.

Ekholm, K., O. Nordström Skans, T. Persson, & A. Åkerman (2022). "Pandemins effekter på svensk ekonomi under 2020", underlagsrapport för Coronakommissionens SOU 2022:10 Sverige under pandemin.

Erlandsson, E. (1925). "Skara högre allm. läroverks lärjungar åren 1826-1869: Biografiska anteckningar", Sköfde: Isakssonska.

Europeiska centralbanken (2022). Penningpolitiskt utlåtande, 10:e mars.

FN (2015). "The Millennium Development Goals Report 2015".

FN (2021). "COVID crisis to push global unemployment over 200 million mark in 2022", 2021-06-02.

FN:s befolkningsdatabas.

FN statistik (2022). Agenda 2030 målsättning 8 "Promote sustained, inclusive and sustainable economic growth, full and productive employment and decent work for all". <https://unstats.un.org/sdgs/report/2021/goal-08/>
Data hämtad 2022-03-22

FN:s konferens för handel och utveckling (UNCTAD). "Trade and the Sustainable Development Goals (SDGs)". Informationen hämtades senast 2022-03-22 från: <https://unctad.org/topic/trade-analysis/trade-and-SDGs>

Flam, H. (2021). "Den internationella handelns betydelse för Sverige", *Svenskt Näringsliv*, november 2021.

Folkhälsomyndigheten (2022). "De flesta åtgärder mot covid-19 upphör den 9 februari", pressmeddelande 3:e februari 2022.

Howard. M.C. (2012). "Transnationalism in ancient and medieval societies - the role of cross-border trade and travel", McFarland & Company Inc. Publishers, North Carolina, USA.

Lee, J.W. & J.H. Pyun (2016). "Does trade integration contribute to peace?", *Review of Development Economics*, 20;1:327-344.

Madison Project Database (MPD) 2020, historiska data över BNP per capita.

McLaughlin, R. (2010). "Rome and the distant east: Trade routes to the ancient lands of Arabia, India and China", Bloomsbury Publishing.

Mishra, S., I. Tewari & S. Toosi (2020). "Economic complexity and the globalization of services", *Structural Change and Economic Dynamics*, 53:267-280.

Mousseau, M., H. Hegre & J.R. O'neal (2003). "How the wealth of nations conditions the liberal peace", *European Journal of International Relations*, 9;2:277-314.

Myhrman, J. (1994). "Hur Sverige blev rikt", SNS förlag, Stockholm.

Näringsdepartementet & Utrikesdepartementet (2022). "Den ryska invasionens påverkan på svenska företag och utrikeshandeln", pressmeddelande 2022-03-07.

Nyberg, K. (2010), i Andersson, G. & K. Nyberg (red.) (2010). "Kommers - Historiska handelsformer i Norden under 1700- och 1800-talen", *Opuscula historica Upsaliensia*, 42.

Pew Research Center (2020). "Unemployment rose higher in three months of COVID-19 than it did in two years of the Great Recession", 2020-06-11.

Polachek, S.W., & C. Seiglie (2007). "Trade, peace and democracy: an analysis of dyadic dispute", kapitel 31 i *Handbook of defense economics*, volym 2, s. 1017-1073.

Sanandaji, N. (2018). "The Birthplace of Capitalism: The Middle East", Timbro, Stockholm.

Sanandaji, N. & G. Heller-Sahlström (2022). "Normboken", Vulkan.

SCB (2013). "Så påverkade utvandringen till Amerika Sveriges befolkning", 2013-08-28.

SCB (2021). "Coronapandemin slog hårt mot arbetsmarknaden 2020", statistiknyhet från SCB 2021-03-04

SCB (2022). "Sveriges ekonomi Statistiskt perspektiv", nummer 2, 2022.

Schmandt-Besserat, D. (2014). "The evolution of writing", i "International Encyclopedia of Social and Behavioral Sciences", s. 1-15.

Schumpeter, J. (1942). "Capitalism, Socialism and Democracy", Harper.

Scientific American (2022). "War in Ukraine and Climate Change Could Combine to Create a Food Crisis", 2022-03-16.

Sundbärg, G. (1913). "Betänkande Utvandringsfrågan och därmed sammanhörande spörsmål jämlikt Kungl. Brefvet den 30 januari 1907", Kunglig. Boktryckeriet P.A. Norstedt & Söner, Stockholm. S. 890.

Tay, C. (2020). "Comparison of the impact of information and communication technology between bilateral trade in goods and services", *Journal of System and Management Sciences*, 10;1:1-31.

The Economist (2022). "The inflationary consequences of Russia's war will spread", 2022-03-19.

The Guardian (2022). "Egypt fixes price of bread as Ukraine war hits wheat supply", 2022-03-21.

Tollefson, J. (2018). Advances in human behaviour came surprisingly early in Stone Age. *Nature*, 555(7697).

Tykot, R.H. (2002). "Chemical fingerprinting and source tracing of obsidian: the central Mediterranean trade in black gold", *Accounts of Chemical Research* 35;8:618-627.

UN News (2020). "Coronavirus: World Bank confirms deepest recession since World War Two", 2020-06-08.

van der Spek, R. & K. Mandemakers (2003). "Sense and Nonsense in the Statistical Approach of Babylonian Prices", *Bibliotheca Orientalis* 60; 5-6:521-537.

Vedeler, M. (2014). "Silk trade to Scandinavia in the Viking Age", kapitel 6 i Huang, A.L. & C. Jahnke (reds.), "Textiles and the Medieval Economy: Production, Trade, and Consumption of Textiles, 8th_16th Centuries", Oxbow Books, Oxford & Philadelphia, UK.

Världsbanken (2020). "June 2020 Global Economic Prospects".

Världsbanken, data över arbetslöshet: Unemployment, youth female (% of male labor force ages 15-24) (national estimate); Unemployment, youth male (% of male labor force ages 15-24) (national estimate); Unemployment, female (% of male labor force) (modeled ILO estimate); Unemployment, male (% of male labor force) (modeled ILO estimate).

Världsbanken, world development indicators, BNP/capita utveckling: GDP per capita growth (annual %).

Världsbanken, world development indicators, arbetslöshet: Unemployment, total (% of total labor force) (modeled ILO estimate).

Världsbanken, world development indicators, data över handeln: Exports of goods and services (% of GDP); Imports of goods and services (% of GDP).

Världsbanken, world development indicators, data över fattigdomsutvecklingen: Poverty headcount ratio at \$1.90 a day (2011 PPP) (% of population); Poverty headcount ratio at \$3.20 a day (2011 PPP) (% of population).

Världsbankens blogg inlägg 4:e oktober 2015 av Fransisco Ferreira, Dean Mitchell Jolliffe & Espen Beer Prydz, om hur gränsen för extrem fattigdom ursprungligen definierades år 1990 som att leva på en amerikansk dollar per dag, höjdes till 1,25 amerikanska dollar per dag år 2005, och under 2015 höjdes ytterligare till 1,9 amerikanska dollar per dag.

<https://blogs.worldbank.org/developmenttalk/international-poverty-line-has-just-been-raised-190-day-global-poverty-basically-unchanged-how-even>

Världsbanken och Världshandelsorganisationen (2015). "The role of trade in ending poverty".

Världsbanken och DRC (2022). "Four decades of poverty reduction in China: Drivers, insights for the world, and the way ahead".

Wikipedia, Den nationale winsten.

https://sv.wikipedia.org/wiki/Den_nationale_winsten

World History Encyclopedia, Kadesh.

<https://www.worldhistory.org/Kadesh>

World History Encyclopedia, Uluburun Shipwreck.

https://www.worldhistory.org/Uluburun_Shipwreck

www.svensktnaringsliv.se

Storgatan 19, 114 82 Stockholm

Telefon 08-553 430 00

Tryck: Arkitektkopia AB, Bromma, 2023